

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Філологічний факультет
Кафедра української літератури**

ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКІВ В ЗЗСО

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка VI курсу, 601 групи
Спеціальність 014

Середня освіта (українська мова та література)

Вовчак Оксана Ярославівна

Керівник:

Мальцев Валентин Сергійович

Рецензент:

*До захисту допущено
на засіданні кафедри української літератури
протокол № _____ від _____ 2022 р.
Завідувач кафедри _____ Валентин МАЛЬЦЕВ*

Чернівці – 2022

Анотація

Вовчак Оксана. Вивчення біографії письменників в ЗЗСО.

Магістерська робота присвячена вивченню біографії українських письменників на уроках української літератури в закладах загальної середньої освіти. У роботі проаналізовано погляди провідних вчених-методистів щодо цієї теми, визначено систему методів і прийомів для вивчення біографій письменників на уроках української літератури, а також умови, за яких це вивчення є максимально ефективним, наведено приклад уроку вивчення біографій українських письменників на уроках української літератури в 5 та 11 класах.

Ключові слова: біографія, життєвий та творчий шлях письменника, заклад загальної середньої освіти, методи і прийоми, урок, слово вчителя.

Annotation

Vovchak Oksana. Research of the biographies of writers in general secondary education institutions.

The master's thesis is devoted to the study of the biographies of Ukrainian writers in the lessons of Ukrainian literature in general secondary education institutions. This paper analyzes the views of leading methodist scientists on this topic, defines a system of methods and techniques for studying biographies of the writers in Ukrainian literature classes, as well as the conditions when such studying is as effective as possible, gives an example of a lesson on studying biographies of Ukrainian writers in Ukrainian literature classes in 5th and 11th grades.

Keywords: biography, the writer's life and creative path, general secondary education institution, methods and techniques, lesson, teacher's word.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ.....	7
1.1. Літературознавчий аспект вивчення біографії письменників у закладах загальної середньої освіти.....	7
1.2. Психолого-педагогічний аспект вивчення біографії письменників.....	10
1.3. Методичні засади вивчення проблеми.....	16
1.4. Форми і методи вивчення біографії.....	20
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКІВ.....	25
2.1. Система методів і прийомів щодо вивчення біографії письменників у закладі загальної середньої освіти	25
2.2. Розробка плану-конспект уроку української літератури для 5 класу Нової Української Школи «Василь Симоненко – «лицар на білому коні» української літератури. «Цар Плаксіє та Лоскотон», життєві позиції Царя Плаксія і Лоскотона.».....	44
2.3. План-конспект уроку української літератури «Євген Плужник. Один із провідних поетів «розстріляного відродження». Поезія «Для вас, історики майбутні...» для 11 класу.....	53
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

«Вивчення життєвого і творчого шляху письменника є важливою ланкою в системі викладання української літератури в школі. Насамперед це пояснюється тим, що життя та діяльність визначного майстра слова є найкращим коментарем до його творів» [14]. Дуже часто самі українські письменники вказували на нерозривний зв'язок своєї творчості, з обставинами власного життя. «Про свої новели скажу тільки одно, — писав І.Франко, — що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився, або про котрі чув від свідків, малюючи крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такім розумінні, — всі вони частки моєї автобіографії» [7].

Отож, ознайомлення учнів з життєвим шляхом письменників повинно відбуватись у своєрідній психологічній та естетичній підготовці учнів до розгляду його творчості. Біографія митця — це незвичайне явище, голос нації, виразник її політичних ідеалів, совість епохи. Життя письменника — це приклад служіння народу. Українські майстри слова завжди були на слуху, адже піднімали свій голос протесту проти нищення української культури, її святинь, боронили рідну мову, здійснювали велику організаторську роботу задля збереження українства[11].

Проаналізувавши історію, то скільки фактів, та гідні наслідування, можна почерпнути з життя видатних літераторів на уроках української літератури.

Пізнати життя письменника — це значить поринути в епоху, проїняти її особливостями, зрозуміти політичні ідеали того часу, боротьбу ідей, психологію поколінь.

Вивчаючи життєвий шлях письменників перед вчителем також стоїть завдання сформуванню у молоді кращі моральні якості — любов до праці,

свого народу, рідного краю, чесність, принциповість, високу ідейність та виховувати любов до українського[20].

Тема дослідження є актуальною, оскільки на уроках української літератури їй приділяється значна частина уроку та увага учнів, але на практиці, якщо проаналізувати та поспостерігати, вивчення життєвого і творчого шляху митця викликає труднощі, учитель не завжди вміє вдало подавати цей матеріал, а це в наслідку призводить до низького рівня запам'ятовування, мислення й до зниження інтересу учнів до предмету української літератури. Проблематика морального виховання виступає одним із завдань сучасної школи, а знайомство з життям письменника, його труднощами містить важливий виховний потенціал, до того ж взаємозв'язок вивчення біографії та власне літературного твору ще не повністю вивченими.

Об'єктом дослідження є процес викладання української літератури в ЗЗСО.

Предметом дослідження є процес вивчення життєпису письменників в школі на уроках української літератури та особливості його викладання.

Мета роботи полягає у визначенні, науковому обґрунтуванні вивчення біографії письменників в ЗЗСО на уроках української літератури, у розробці ефективної методики формування інтересу до предмету.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати аналіз поглядів провідних вчених-методистів на проблему вивчення біографії письменників;
- визначити систему методів і прийомів щодо вивчення біографії письменників у закладах загальної середньої освіти, а також умови, за яких це вивчення є максимально ефективним;
- дослідити літературознавчий, психолого-педагогічні та методичні аспекти вивчення проблеми;

- навести приклад уроку вивчення біографії письменників в школі.

І.Є.Каплан, В.М. Дробота займались вивчення життєпису письменників в ЗЗСО на уроках української літератури. Дробота В. також вивчав біографії митців в єдності з їх творчістю, головна мета вивчення біографії на його погляд це висвітлення того як видозмінювався письменник, його думка та як це відображалось на творах. Роботи Є.Пасічника - вивчення життєпису напряду з літературними працями, життєпис як джерело формування моралі. Б.Степанишин робив більший акцент на вивчення особистості письменника, тобто перехід від перебігу його життя до розкриття бачення світу автором; біографія як знайомство з особою письменника. У Н.Волошиної, Г.Токмань дослідження полягають в екзистенційному викладанні біографії; у методистів О.Демчука (різновиди уроків вивчення біографії письменника на уроках української літератури), розробки щодо вивчення біографії українських письменників і методичні висовки щодо даної теми належать Л.Овдійчук, В.Андрусенко, Н.Суприновій, Н.Фіщенко, В.Захаровій, С.Приваловій.

Методи дослідження:

- опрацювання та аналіз наукових робіт по методиці навчання української літератури, а також суміжних їй (психологія та педагогіка);
- узагальнення спостережень за викладанням української літератури в ЗЗСО;
- наукове спостереження за процесом навчання української літератури в школі при вивченні біографії письменника.

РОЗДІЛ І.

НАУКОВО - МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ

1.1. Літературознавчий аспект вивчення біографії письменників в закладах загальної середньої освіти

Життя та творчий шлях митців слугує фундаментом під час вивчення української літератури [13].

Вчений Б.Степанишин окреслює для нас важливий момент, який вказує нам на те, що «висококваліфікований вдумливий читач може почерпнути висновки про особистість письменника — його світогляд, моральні устрої, характер, вдачу (темперамент), ставлення до природи і суспільства та інші грані – з самих його творів» [31]. Але варто зазначити, що учні в закладах загальної середньої освіти ще не володіють достатнім рівнем читача, не завжди виходить виділяти основне із потоку інформації, тому для них необхідне спеціальне, більш глибоке та досконале вивчення біографії з урахуванням особливостей.

Віхи життя письменника дають нам можливість поринути в тодішню епоху його життя, адже більшість творців брали активну участь в житті країни та займались громадянською чи політичною діяльністю (і в цьому могутність літератури). Пригадуються слова Тараса Григоровича Шевченка: «Історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини». Через знайомство з біографією відомих людей, можна розкрити й ключові моменти історії того часу, наприклад поняття тяжкої кріпаччини з життя Тараса Шевченка, сталінські репресії, що стосувались життя митців Розстріляного Відродження,

тодішню еміграцію, що стосується письменників «празької школи» та «Нью-Йоркської групи».

Культурологічну цінність несе в собі вивчення біографії українських митців. О.Демчук пише: «належне ознайомлення з життєвим шляхом письменників - це й своєрідна енциклопедія нашої культури»[13, 28].

Наприклад, вивчаючи біографію Лесі Українки здобувачі освіти дізнаються не тільки про неї, а й про відомого українського композитора Миколу Лисенка, літератора і науковця Агатангела Кримського, обдарованого художника Івана Труша, визначного голову «Київської громади» Михайла Старицького, славнозвісного фольклориста й історика Михайла Драгоманова, та багато інших. Вивчаючи біографію Максима Рильського неможливо не згадати і розповіді про Тадея Рильського, його тата, а прожиток Олександра Олеся – без його сина, поета та громадського діяча Олега Ольжича.

Вивчення біографії письменника займає роль засобу, що впливає на світоглядне, моральне виховання учня, це зазначають практично всі методисти.

У молодого покоління можна сформувані кращі моральні якості, вивчаючи життєвий шлях письменників, а саме: любов до Батьківщини, краю де народився, повагу до праці інших, виховати чесність, високу ідейність та принциповість. Методист В.Острогорський, автор книг, в 1891 році, наголосив на тому, що за допомогою вивчення життєпису відомих українських письменників, знайомство з їх творчістю ближче, допоможе учням самовдосконалюватись, стимулюватиме творчі сили майбутнього покоління.» [22]

Біографія видатних письменників є цінним матеріалом для дискусій у класі, що стосуються тематики світогляду, моралі та етики. Влучні слова щодо тематики вивчення біографії були в Івана Франка: «генії, обранці долі, великі і оригінальні в щасті та стражданні. Життєпис корифеїв літератури дасть змогу увійти в таємниці духа їхньої епохи, бо саме в них він міститься» [13].

Особливу увагу потрібно звертати на використання біографії у плані виховного процесу, щоб в учнів формувалась не тільки стереотипна узагальнена думка, що «всі боролись, повставали, всі великі, борці з тиранією, режимом тощо».

Основні завдання для вивчення життєпису письменників у ЗЗСО, виділяє нам Г.Токмань. Учні повинні дотримуватися певних пунктів:

- 1) ознайомитися з рисами особистості митців;
- 2) зрозуміти особливості їх творчості — жанр, тематичність, ідейність;
- 3) побачити стосунки письменників з різними постатями та із суспільством у цілому;
- 4) дізнатися та осмислити, як поцінують талант письменників за життя і після їх смерті;
- 5) прочути як позитивні, так і негативні сторони письменників, захопитися сильними рисами їх особистості, зацікавитися творчістю цієї непересічної постаті [33].

Як зазначено вище, формування образу митців як живої людини, близької учням є однією з головних цілей для вивчення біографії.

На уроках української літератури можна виділити основні мотиви для вивчення життєпису письменників:

- ознайомлення з епохою, її культурним та мистецьким життям через життя письменника;
- наведення міжчасових літературних зв'язків;
- виділення міжпредметних зв'язків;
- пошук допоміжних джерел для розгляду творчості;
- моральне виховання дітей при вивченні життєвого шляху українського письменника.

Отже, з огляду літературних джерел видно, що важливим є вивчення біографії письменника в закладах загальної середньої, і відіграє дуже помітну роль у формуванні світоглядних позицій в учнів.

1.2. Психолого-педагогічні засади вивчення біографії письменників

Згідно з програмою з української літератури для закладів середньої освіти передбачено різний ступінь викладення біографічного матеріалу, який вивчається на уроках. В одних програмах ми зустрічаємо короткі відомості про письменника, в інших — огляд основних етапів його життя і творчості чи глибоке вивчення життєвого і творчого шляху [36].

Вивчення біографії письменників у п'ятих - шостих класах не вимагає точного чи спеціального розгляду, однак, природно, вчитель не може обійтися без розповіді хоча б про якийсь епізод з його життя, розглядаючи згодом художній твір. Програма передбачає певне ознайомлення учнів з життям найвидатніших письменників уже з шостого класу.

У п'ятому – восьмому класах немає потреби вивчати біографію та творчий шлях письменників у повному обсязі. На цьому щаблі освіти головна мета уроків літератури – вчити учнів правильного, вдумливого, виразного читання і розуміння прочитаного. Тому, вивчаючи біографію та творчість будь-якого письменника, важливо добирати біографічні моменти, що безпосередньо пов'язані з програмним твором [31].

У середніх класах школи життя діяльність митців не розглядають на фоні літературного процесу. Основне завдання, яке ставиться тут під час вивчення біографії письменника, — зацікавити учнів його особою, здійсни-

ти пропедевтичний етап перед сприйманням творів, продукувати в учнів, на основі життя письменника, високі моральні якості.

У підручниках з української літератури для старшої школи, життєпис письменника найчастіше друкується окремим розділом. Адже рівень знань по біографії письменника підвищується й учні повинні дізнаватись більше. Іноді, дані з життя митців тісно переплітаються з розділами, де вивчається творчість, характеризується літературна діяльність.

Слово вчителя – важливий методичний прийом, важлива ціль, що найчастіше використовується у середніх класах. Він дає змогу через невеличке повідомлення про суспільно-історичне тло, на якому створювався твір, через окремі біографічні факти розкрити глибину її ідейного змісту, не зачіпаючи теоретичних викладок. Вивчаючи життєву і творчу біографію письменника потрібно враховувати отримані учнями раніше знання, органічно вводячи їх і до нового навчального матеріалу. Тут важко визначити постійні методи і форми роботи, бо кожен класик – неповторна особистість, яка потребує окремого підходу.

Вивчаючи життєвий шлях письменника потрібно мати психологічну та естетичну підготовку до розгляду його творчості. Особа письменника в будь-якому випадку повинна розглядатись в нерозривному зв'язку з епохою, що її породила. Розкривати духовний світ письменника — якоюсь мірою означає дати характеристику історичним явищам того часу. Особливо на це слід наголошувати вчителю при вивченні української класики.

Біографія письменників завжди служила взірцем для учнів. Вивчення життєпису має як пізнавальний аспект так і виховний. Тому що тут йде поєднання як життя письменника, так і його творчості. Коли ми здійснюємо виховний вплив на учнів, то це повинно відбуватись цілісно та гармонійно, розкриваємо поєднання між образами у творі та особистістю творця. Пока-

зове висловлювання з цього приводу є у І. Я. Франка: «Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В таким розумінні — всі вони частки моєї біографії» [17]. А висловлювання Т. Г. Шевченка, яке доцільно вживати для вивчення митців у будь які епохи, що «історія мого життя є частиною історії моєї Батьківщини» можна застосувати до біографії усіх письменників.

Великих людей завжди породжує епоха. Тому біографію письменників не можна вивчати у відриві від епохи, в якій вони жили, і від їх творчості. Час накладає відбиток на їхню творчість, дії і вчинки. Тому надважливо окреслити в розумінні учнів, як під дією подій, що відбувались в суспільстві того часу сформувались могутні письменники і їхнє світобачення, які факти історії стали основними, вирішальними в їх житті.

Слід пам'ятати, що великий письменник — не лише об'єкт впливу суспільного середовища, син тієї історичної доби, в яку він жив і творив, голос епохи. Він активна сила громадського і політичного життя багатьох поколінь. Навколо нього і його пам'яті розвиваються цікаві події, кожне покоління вносить щось нове у розуміння письменника [36].

Світогляд письменника виявляється в його громадських справах, ставленні до явищ соціального і культурного життя, публіцистиці, листах, але не меншою мірою він дає себе знати в тематиці, сюжеті, образах створених книг. Із цього приводу спадають на гадку слова Й. В. Гете: «Хто хоче розуміти поета, мусить піти в поетову країну» [23].

Проте не всі поети любили, щоб їхнє життя набуло розголосу. Так, Леся Українка не поділяла думки, ніби для розуміння творів необхідно знати життєпис автора. «Не знаю, як для кого, а для мене та хвилинка, коли б я побачила свою докладну біографію в друку, була б найприкрішою хвили-

ною мого життя, дарма, що в моїй біографії не знайшла б нічого особливо цікавого, ні надто ганебного для мене самої» [26].

Якоюсь мірою це і зрозуміло: не кожен письменник хоче виносити на суд громадськості окремі сторінки свого життя. Він міг помилятися у певний час, припускатись неправильної оцінки суспільних явищ, окремих подій або вчинків своїх друзів тощо. А тому словеснику потрібно розвивати певний такт і уміння: що слід сказати учням, а що, можливо, опустити в ході розповіді. Так, наприклад, розкриваючи десятикласникам життєпис Михайла Коцюбинського, мабуть, не слід розповідати учням про «інтимний роман» з Шурою Аплаксіною або про трагізм «сімейного гріха».

Типовим недоліком під час вивчення життєвого шляху визначних майстрів слова є нівелювання їхньої неповторної особистості. Виробився певний стандарт, суть якого, що в пам'яті учнів життя всіх письменників стає схожим: вони талановиті, відомі, борці за краще майбутнє, ненавиділи ворогів народу тощо.

Звичайно, у письменників дореволюційного минулого є багато спільного, зумовленого тодішньою дійсністю, соціальною боротьбою, суспільними інтересами. Цю спільність слід підкреслювати, але й не забувати, що у кожного письменника є свій сформований характер, внутрішній стержень, різноманітність долі, вдачі. Інакше кажучи, життєвий шлях кожного неповторний.

Нерідко в шкільній практиці ознайомлення учнів з біографією письменника зводиться до розгляду його літературно-громадської діяльності. Безперечно, кожен письменник - своєрідний рупор епохи, виразник громадсько-політичних ідеалів певних верств суспільства, тому охарактеризувати його як громадського діяча не тільки бажано, а й необхідно. Однак не можна залишити нерозкритими і деякі інші сторони життя митця, що характеризують його як людину. «Я називаю героєм лише того, хто був великий сер-

цем... Якщо в людині нема величі душі, — писав Ромен Роллан, — вона не може бути великою людиною і навіть великим художником...»

Знайомство з письменником на уроці української літератури слід проводити у нерозривному поєднанні навчання і виховання. Потреба показати письменника як людину диктується насамперед. Якщо влучніше та яскравіше життя митця постане в уяві дітей, то кращим, проникливішим буде сприймання його творчості. Підростаюче покоління виявляє особливий інтерес до фактів із життя відомих людей. Що любив письменник? Чим захоплювався? Що ненавидів? Як складалося його особисте життя? Ці запитання дуже часто доводиться чути вчителів від своїх вихованців. Слід зауважувати учням на багатогранності, широті таланту, різнобічності діяльності письменника.

На думку багатьох учителів-практиків, у старших класах повинен бути єдиний підручник без поділу його на «хрестоматію» і «критику». Тому слушною є думка вчителя про те, що в школу повинне прийти нове покоління підручників: «За своїм глибоким переконанням, для вивчення літератури у школі досить одного підручника, який поєднує в собі художні тексти і стислі коментарії до кожного з них. Це хрестоматія-критика, де розміщені біографії письменників, а після художнього твору чи уривків з нього йдуть запитання й завдання, розраховані на розвиток логічного й образного мислення школярів, і лише вслід за цим — стислий коментар до твору, який виходить із його проблематично-ідейно-художньої творчості, місця у творчому доробку автора й усієї літератури» [27].

Неприпустимо розкривати особу митця слова у відриві від важливих подій епохи. В реакції письменника на значні події свого часу розкриваються його суспільні погляди, характер і темперамент. Так, наприклад, одинадцятикласникам слід сказати, що О. П. Довженко ніколи не стояв осторонь важливих подій у своїй державі і бажав щасливого життя українському народові.

У низці літературознавчих праць домінує думка, що письменник як творча індивідуальність формується на основі трьох факторів: талант, соціальний досвід, ідейні переконання. Кожен із вказаних факторів слід розглядати не ізольовано, а в гармонійній єдності.

Отже, вивчення життя і творчості письменників є першою сходинкою у підготовці до сприйняття художнього твору і потребує продуманої попередньої підготовки вчителя і учнів.

1.3. Методичні аспекти вивчення проблеми

Сучасні дослідники літературного кола питань, що працюють в напрямку розробок вивчення життєпису українських письменників, в загальному мають подібні погляди на сталі принципи її викладання, хоча трапляються й розбіжності.

У своїх роботах Є.Пасічник, пишучи про принципи вивчення біографії, розділяє їх за властивостями матеріалу біографії (проте чітко вони не описані):

- 1) вивчення біографії в поєднанні з творчістю;
- 2) знайомство з біографією – початковий етап для сприймання твору;
- 3) вивчення біографії в тісному поєднанні з епохою застосовуючи принцип історизму;
- 4) акцентування уваги на неповторності кожного письменника;
- 5) детальний показ індивідуальності письменника [22].

Вивчення життєвого та творчого шляху письменників опираються на принципи психологізму, екзистенційності, історизму та естетизму є твердженнями дослідника Г.Л.Токмань.

- Принцип історизму: вчитель показує письменника як історичну особа, що жила в певну історичну добу в певному місці і вела з ними діалог. Письменник своїми творіннями впливає на епоху в якій живе, але розв'язку стосунків письменника і часу в якому він живе, народ може побачити багато пізніше, навіть, коли письменника вже немає в живих і таких випадків є багато.

- Екзистенційність: письменник – виняткова персона, і дане слід донести до учнів, переконати їх, звертаючи їх увагу до неповторної думки, почуттів, фактів долі. За цим принципом ми маємо дати відповідь на такі питання: яким обрав себе письменник? Чи проявляв своє внутрішнє та не-

повнорне «Я» серед інших людей? Чи приховував його серед натовпу? Яка його доля в світі? та інші.

- Принцип актуальності: життєвий шлях письменників є цікавим, з різкими поворотами долі, насиченим подіями, між якими вчитель обере кілька для розповіді. Педагог повинен зробити акцент на фактах, які були знаковими і в певній мірі переломними в митця, знакові повороти долі. Не варто упускати моменти буденного життя письменників, адже воно нерідко було бідним, стражденним, тяжким, та не відповідало їх покликанню по житті.

- Принцип психологізму: даний принцип полягає у розповсюдженні, за допомогою глибоких знань вчителя про творчість майстрів, інформації учасникам навчально-виховного процесу про внутрішні спонуки вчинків, про те, що було в поетовому серці, яка його душа, як рухалася його думка.

- Естетизму: питання творчості є центром у письменницькій діяльності, воно переслідує митця як у реальності, так і живе в світі літератури, творів, й не завжди можна вивчити який з світів ближчий літератору. На уроці педагог має перенести майбутніх читачів творчості письменника в художні хронотипи його книг. Знайомить дітей з персонажами та естетичними принципами [33].

Методисти виділяють історизм як провідний принцип у вивченні біографій. Для України XIX-XX ст. було звично, що творці великих слів працювали в умовах репресій, заборон на українську мову, переслідувань, а то й віддавали своє життя за те, що творили українське, та розповсюджували українську культуру. До прикладу, З.Савченко пропонує на уроці української літератури зіставити Історію України того часу та життєвий шлях Євгена Маланюка, провести з учнями дискусію про життєвий вибір в складних ситуаціях буремних подій епохи. Вона вважає, що при знайомстві учнів з творчістю Є.Маланюка доречним є розгляд не тільки фактів біографії, а й

поринути у внутрішнє «Я» автора, муки вибору, що були по життю та як вони вплинули на життя і скоригували творчість письменника [26]. Євген Маланюк – людина лицарського типу, адже таким його зробити всі ті події життя, а саме походження з козацько-чумацького роду, був старшиною армії УНР у збройній війні 1917-1921 рр. Він завжди пам'ятав, що він сотник Маланюк.

Коли трапляється письменник, який є родом з місця, де живуть учні або частина його життя пов'язана з цим містом чи селом, то він одразу стає більш цікавішим для вивчення його учнями. Автор, так би мовити, стає більш близьким для учнів, ніби має з ними зв'язок.

Доречною є думка С.Жила, що вивчення життєпису є пропедевтичним етапом навчання, учням слід прояснити, що головна мета для них не тільки митець і його світ, а його творчість. [16]

В.Андрусенко, запевняє у важливості виділення визначного місця письменника не тільки у літературному процесі, а й у зв'язку з всією цивілізацією. [2].

У праці Бориса Степанишина висунуто цікаві думки про те, що під час вивчення варто звертати увагу ще й на емоційний досвід дітей, тобто підводячи до принципу екзистенційності: «Скоротити кількість дат, а вводити побільше цікавих епізодів з життя творців літератури». Школярам цікавим є не тільки творче життя, а й повсякденність. Якою людиною був письменник, з ким дружив, як проводив свій вільний час, чим захоплювався, чи були в нього кумири та ін. Для учня не надто важливо, до якої саме масонської ложі належав письменник чи в якому році це було, чи коли він переїхав на нове місце тощо. Проте для морального виховання дітей потрібно вказувати яким був письменник, добрим, егоїстом, щедрим, черствою людиною тощо?» [31, 28].

Отже, слід прислухатись до виділених принципів історизму, психологізму, екзистенціальності, актуальності та естетизму, адже вони допоможуть у створенні уроку високого рівня, за їх допомоги відбудеться знайомство з особою письменника як історичної постаті, що має конкретну долю, як неповторної особистості, як літератора, безсмертя якого зберігається у літературному спадку, який він залишив своїм наступникам.

1.4. Форми й методи вивчення біографії

Проведення уроків української літератури з вивчення біографії письменників слід викладати у різноманітних формах, з підбором новітніх методів, прийомів та використанням засобів навчання для зацікавлення класу.

Ключовими формами викладу матеріалу є два види, що застосовуються для уроків вивчення біографії письменників. Один відбувається у вигляді монологу вчителя з використанням наочності (портети, книги, листи тощо), що буде посилювати вплив на учнів, їх емоційне ставлення. Також цю форму навчання можна називати художньою розповіддю. Проте утримати виклад матеріалу тільки на художній розповіді не вийде, адже урок має ще мати наукову складову, іноді вчителі це забувають і в погоні за цікавим уроком, його зовнішньою картинкою втрачається науковість та наповненість викладу матеріалів.

Авжеж, зовнішній аспект уроку відіграє значну роль, впливає на емоційність, проте не варто забувати, що розповідь про життєпис письменника має бути розпланована за конкретним змістом, з урахуванням науковості та вікових особливостей дітей. Адже буває, що учні всі чомно слухають урок, їм надзвичайно цікаво, але по закінченню розповіді самостійно не можуть, через те, що вони були зосереджені не на самому змісті уроку та запам'ятовуванні основних подій життя письменників, а на тому як красномовно вчитель проводив урок, його ерудицію чи яка була наочність до розповіді.

Інша форма викладання біографії письменника є монологічна розповідь, проте із запровадженням ряду завдань, що будуть сприяти активізації сприйняття і мислення дітей. Наприклад, на уроках із вивчення творчості та життя Івана Яковича Франка у 9 класі, можна запропонувати блок завдань, одне з яких є «відслідкувати особливості характеру, що яскраво проявля-

ються в його вчинках» або «виділити факти, що показують нам громадянську позицію письменника, його вислови та дії стосовно тодішньої влади».

Розповідаючи про письменника слід враховувати ознайомленість учнів з його життям (адже іноді письменники з року в рік вивчаються в кожному класі). Перед художньою розповіддю вчителя можна застосувати метод бесіди та розпитати учнів, що їм вже відомо про митця, який вивчається, можливо, хтось відвідував музей присвячений йому або дивився документальний фільм чи читав книгу про нього.

Також, у середніх та старших класах практикується підготовка учнями рефератів чи невеликих повідомлень про українського письменника та аналіз його творчого життя. Теми для реферативних повідомлень слід підбирати відносно віку дитини та її особливостей, щоб це було посильним завданням і кожен з учнів незалежно від рівня знань міг виконати. Даний вид роботи стимулює пізнавальну діяльність учнів, виховує в них самостійність та відповідальність. Також, перед виконанням завдання, потрібно обов'язково наголосити учням про критерії до оформлення (повідомлення має бути лаконічним, доповнювати слова вчителя, а не повторювати їх, бути невеликими по часу).

Вчитель може порадити учням на вибір перечитати праці про митців, а після цього на уроці відбудеться обмін думками, аналіз конкретних висловів написаного, переказ прочитаного. Беремо до прикладу вивчення життєпису світязя української літератури Тараса Григоровича Шевченка, учні познайомляться з творами О.Іваненко «Тарасові шляхи», «Син-колос» Д.Косарика, з роботою Л.Смілянського «Поетова молодість», «Вітрила» В.Шевчука та низкою інших праць, що описують життя поета в різні його часи; аналізуючи біографію Лесі Українки, можна підкріпити такими творами «Іду до тебе» І.Драча, «Дочка Прометея» М.Олійника, «Леся Українка» А.Костенка та багато інших, що позитивно вплинуть на розширення кругозору учнів.

Для кращого сприйняття під час вивчення життєписів можна застосувати кінофільми чи документальні сюжети, що будуть розширювати знання учнів. Після перегляду слід провести евристичну бесіду та знайти відповідь на низку запитань, до прикладу: які визначні риси особистості письменника показано? Де ми можемо це побачити? Який епізод вам найкраще запам'ятався? Як передано автором характер, долю і думку письменника? тощо.

Методично неправильно при використанні одного методу дотримуватись стандартного штампу уроку, слід вносити корективи та нові етапи. Враховувати під час розповіді не тільки дату народження, смерті, та відомі праці, а глибинніше знайомити учнів з письменником. Красномовні словосполучення типу «борець за правду», «вірний син народу» та такого ж плану часто не потрібно використовувати, бо вони втрачають свою важливість, зміст та емоційне забарвлення. Часто замість емоційної цікавої розповіді вчителя про життя письменника йде вичитка основних дат та подій, що є беземоційними та через які розмивається велич митця, глибина його душі. Через такі помарки на уроках зменшується вплив української літератури на виховання дітей, що повинна спонукати до роздумів, нових досліджень та морального виховання.

У методично підкованого вчителя-філолога уроки, де відбувається вивчення біографії письменника не є схожими між собою. Наприклад перед знайомством з життям Лесі Українки вчитель використовує вірш про поетесу, наступний урок за темою «Життя і творчість Івана Франка» розпочнеться зі словесного портрету, який змалював Михайло Коцюбинський у своїй праці.

Вивчення біографії Тараса Григоровича Шевченка, може супроводжуватись декламацією уривка твору, афоризмом, цитатами або читанням спогадів інших літераторів про нього.

Урок української літератури не може проводитись тільки в науковому стилі чи використовувати суто цікаві завдання та факти з біографії. Перед вчителем стоїть завдання вдало спарювати ці моменти між собою, щоб тримати під контролем рівень сприймання та зацікавлення в учнів протягом навчально-виховного процесу.

Наприклад, під час ознайомлення учнів з захоплюючим життєвим шляхом і творчістю Григорія Сковороди, для урізноманітнення вчитель або учень зачитує такий уривок з книги І. Драча «Григорій Сковорода»:

«День 28 жовтня був сонячним і погожим. У Ковалевського зібралось багато гостей на обід. Сковорода був веселий і говіркий, як ніколи. Довго розповідав про себе, про свої мандрівки. Потім пішов до саду. Він відцвів, відшумів, як оці дерева, що журно губили листя. Ось-ось, можливо, завтра він відійде в природу, перетвориться в землю, в соки і крони дерев. Станеться страшна буденна справа. Його час перейде в вічність... Він жив просто. Вмер так само.

Господар пішов шукати гостя надвечір, застав під липою, коли Сковорода викопав досить глибоку могилу. Що це, друже Григорію? Чим ти зайнятий? — Пора кінчати мандри, — спокійно відповів Сковорода.

... Він пішов у свою кімнату, надів чисту білизну і востаннє поговорив з вічністю, істиною, розумом, поклав під голову свитку і свої рукописи, ліг і заснув, і не прокинувся. Поховали його під липою, а на могилі написали те, що він заповів «Світ ловив мене та не спіймав»»

Що стосується перевірки вивченого, то тут дуже часто зустрічають у бесіді з учнями питання репродуктивного характеру, де учні повинні назвати конкретну дату, твір чи подію. Наприклад «Коли народився Василь Стус?», «Назвіть основні твори Тараса Шевченка?», «Кому присвятив М. Коцюбинський твір «Intermezzo»?», «Коли і де народилася Леся Українка?» тощо. Звісно вони мають місце бути на уроці, тому що за їх допомоги

розвивається пам'ять дітей, але в тому числі вони не спрямовані на мисленнєві процеси, крім знання фактів, ще й повина розвиватись власна думка, вміння зіставляти, систематизувати та узагальнювати сказане. Ось низка завдань, що будуть слугувати для розвитку мисленнєвої діяльності в учнів:

1. Доберіть епіграф до життя письменника та обґрунтуйте свій вибір із прикладами з життя;

2. Охарактеризувати діяльність людини не тільки як письменника: Михайло Коцюбинський як громадський діяч, голова «Просвіти» тощо;

3. Дібрати діафільм та поєднати його з власною розповіддю про митця;

4. Вибрати важливі події життя письменника, які стали визначними в його долі та привели його до всеукраїнської відомості.

Пропедевтична робота над біографією письменника прокладе пряму стежку до легшого розуміння учнями його робіт, усвідомленні чому саме так писав митець або чому такі слова підбирав для опису [24, 31].

Спектр форм і методів ознайомлення дітей з життям митців є доволі великим, потрібно тільки попрацювати у правильному доборі навчального матеріалу, враховуючи вікові та індивідуальні властивості учнів, а також вдало підкреслити ключові моменти життя автора, розкрити його сутність та поєднати з творчими доробками.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІ ЩОДО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКІВ

2.1. Система методів і прийомів щодо вивчення біографії письменників у закладі загальної середньої освіти

Під час того, як учні знайомляться на уроках із життям автора у вчителя постає завдання показати широку діяльність митця не тільки поетичну а й громадянську, політичну художню. Тобто показати багатогранність його таланту та роботи. Знайомство учнів з біографією українських письменників своєрідний екзамен для філолога, вчитель повинен зацікавити учнів поринути із ними в роздуми і спогади використовуючи свої вміння, навички та здібності в проведенні уроку. Більшість педагогів справді люблять уроки знайомства та вивчення біографії письменника, адже тут він може поділитись власною думкою щодо величної постаті автора розповість цікаві моменти з життя, які учні не знайдуть в підручниках (про політичну та громадську діяльність, стосунки з людьми тощо).

Уроки присвячені вивченню біографії письменника можна проводити у різноманітних формах чи то урок-лекція, чи учні самостійно доповідають основне, а також можна підготувати урок-концерт чи екскурсію. Заслужений вчитель України, переможець всеукраїнського конкурсу «Вчитель року - 1999» О.Демчук наводить низку нешаблонних прикладів уроків щодо вивчення біографії митців. Сюди можна віднести:

- урок-семінар;
- лекція-літературознавче дослідження;
- інтегрований урок;
- урок-психологічний портрет;
- урок-інтерв'ю;
- спарений урок;

- урок-коментар.

Вище наведено тільки невелику кількість варіантів, але фантазія є безмежною, тому організацію навчально-виховного процесу учнів можна проводити в найрізноманітніших формах [13].

Незважаючи на різноманітні методи навчання, незмінним та головним залишається слово вчителя (оповідь навчального матеріалу у вигляді монологу, із застосуванням способів оратора, для підсилення впливу на школярів) [22]. Перш за все вчитель повинен підібрати навчальний матеріал, який буде лунає на уроці, виділити для себе, які епізоди життя митця слід детально розповісти, яку підібрати наочність для кращого сприйняття матеріалу, що слід процитувати, як зацікавити учнів та активізувати їх пізнавальну діяльність на уроці.

Кожна частинка розповіді про письменника має бути довершеною та цілісною, проте текст не завжди є однаковим по стилю. Десять слід застосувати частину тексту з ознайомлення біографії учнями як довідку чи літературознавче дослідження, в іншій як оповідь чи публіцистичний роздум. Тому перед роботою з дітьми на вчителя покладається велике завдання – продумати над методичною правильністю уроку та подання основних моментів життя митця, адже від цього буде залежати хід уроку, сприйняття учнями матеріалу та його відтворення.

Важливим при вивченні біографії є судження про письменника з різних сторін, а також власне ставлення вчителя, його особиста думка про митця. Варто зберігати баланс між політичною, мистецькою стороною людини і між простою, побутовою. Адже і частина визначного і повсякденного міститься в людині, є нероздільною особистістю.

Під час розповіді про життя митця слід також і додавати «неприємні» моменти, не створюючи картинку ідеальності, проте аналізуючи їх, розмежовувати якісь негативи (в більшості випадків шум від них), притаманні

письменнику, як і будь-якій живій людині і його як творця слова української літератури та внесок до культури.

Цікаві та важливі моменти життя треба показати так, щоб діти перенесли свою свідомість у ті події, відчули свою присутність в ній, адже це однозначно запам'ятовується, слугує епізодом для розповіді. Тому при вивченні біографії на уроці слід робити акцент на особливий момент, на відмінність літератора від інших, розкрити в чому його унікальність. Особливе ми можемо побачити не тільки у стосунках з іншими людьми, поступках чи творчості, а насамперед аналізуючи внутрішній світ людини.

Унікальних й небезінтересних епізодів у біографії кожного з письменників є вдосталь. Потрібно привертати увагу учнів до деталей. Наприклад, описувати рідний край, де проходило дитинство митця, яке наклало значний відбиток у подальшому житті людини та на її творчий шлях, вказувати на те, ким були батьки, пращури, адже у більшості випадків, всі відомі люди походять з простих селянських сімей, які не вирізнялись достатком серед інших.

Для того щоб повноцінно і яскраво оповісти про особистість митця потрібно проаналізувати його біографію та вибрати до десяти тез, які будуть по-справжньому розкривати сутність творця та будуть характерними саме для нього. Ось беручи до уваги життя Лесі Українки, важливими моментами її життя є стосунки в сім'ї, дружба з Сергієм Мержинським, діяльність з «Київською громадою», протиборство з тяжкою хворобою, зокрема її поїздки в Берлін на численні операції, перебування на Буковині, в Галичині та й закордоном.

Під час розповіді вчителя про українських авторів потрібно вносити напружену точку, що відповідає найважливішому, іноді переломному моменту в житті письменника. До прикладу у житті Тараса Шевченка можемо віднести до кульмінаційного моменту його перебування в казематі, у Лесі Українки – сміливе протистояння з хворобою, або те, як вона допомагала

Сергію Мержинському, доглядала його, у Івана Франка – це є його ув'язнення, або те, як ві продовжував творити незважаючи на параліч.

Ольга Слоньовська літературознавець, член Національної спілки письменників України, підводить до розгляду біографію в кількох напрямках, а саме: екзистенційному, фактуальному, міфологічному, пророчому [28].

Важливо робити акцент на правильності мовлення (застосовувати прийоми оратора, розповідь повинна бути щирою, привертати увагу учнів). Проте також слід використовувати під час розповіді й цитати з тексту, але підбирати так, щоб вони сприяли активізації пізнавального процесу, зацікавлювали учнів, була спроможність його переказати. Ці цитати можуть бути найрізноманітніші: характеристика літературознавцем чи критиком сучасності, цитата з твору, характеристика письменника іншим митцем, сторінка з щоденника чи листа самого автора та багато інших.

Недоліком у викладанні є те, що зустрічаються підручники в яких автори хотіли спростити навчальний матеріал в тому числі біографію, зробити її більш доступною для середньостатистичного учня, одночасно розтягуючи її, через це учень губиться в думках, подіях та неспроможний виділити основне з великого тексту. Тому матеріал слід правильно підбирати, до прикладу: у сильному класі є можливість використати наукові статті, передмови до творів, де матеріал подається коротко без другорядних деталей, що «засмічують» думки учнів.

При навчанні застосовується також і прийом самостійного дослідження, його можна впроваджувати на уроці вивчення життєпису, де учні будуть самостійно працювати, виступати у ролі співдоповідача вчителя, це допоможе краще збагнути сутність автора, не тільки прослухати матеріал, а безпосередньо проникнути в глибинні куточки творчої душі, усвідомити унікальність поета, драматурга. Після виконання такої роботи, знання учнів будуть набагато глибиннішими.

Під час навчального процесу потрібно тримати зв'язок, що життя творця напряду зв'язано із життям його творчих доробків. Варто не тільки називати твори, їх жанри, а й визначити особливості в твору, процитувати цікавий момент з роботи. Тому, враховуючи це, перед вчителем є завдання – знати більше ніж потрібно. До речі це учнів часто підкупляє, коли вчитель не слідує підручнику, а доповнює власними словами, цікавими фактами з життя письменника, описує його доробки з власною думкою тощо.

Для вивчення біографії та закріплення матеріалу учнями, можна запропонувати такі варіанти завдань:

- виступ з реферативним повідомленням (літературним портретом);
- заповнення хронологічної таблиці (внести до неї тільки визначні події, не обтяжуючи другорядними датами та обов'язково окреслюючи роки написання та важливі моменти з літературних праць);
- підготувати біографічне есе;
- власноруч виготовити карту життя письменника та пояснити її;
- виконати бібліографічне дослідження (зробити загальний випис творів письменника, роки випуску та знайти, які з них є у шкільній бібліотеці чи в міській);
- знайти діафільм про митця, аналіз літературознавчих критиків, а також певні факти про письменника;
- розробити лепбук про письменника.

За Борисом Степанишином навчально-виховний процес, у якому йде вивчення біографії, варто розпочинати кожен раз по-іншому, тобто інтригуючи учнів викликаючи інтерес до постаті, про яку буде йти мова [31]. Так як кожен із письменників є неповторним і їхня доля є унікальною, то і розповідь про них має відрізнятись, бути неповторною, це і буде основним принципом при викладанні для школярів життєпису творців слова. Б.Степанишин заперечує вживати поняття власне «біографія», натомість слід використовувати словосполучення «вивчення, пізнання особистості пи-

сьменника», тобто його світогляду, особистого життя, громадської діяльності та внутрішнього світу. Борис Степанишин пише: «...І про це все треба оповісти так, щоб у читачів створилося враження, наче ви, вчителю, все це бачили на власні очі, наче ви особисто знали письменника і оце, нещодавно з ним розлучившись, з приємністю ділитеся враженнями про свого улюбленця. Йдеться про так званий ефект присутності. Класичним зразком в цьому для вчителів може правити нарис Івана Франка «Володимир Самійленко». Наслідуючи Франка, вчитель української літератури сам має змогу створити аналогічні нариси-оповіді» [31]. На цьому акцентує увагу й О.Демчук: «Щоб привернути увагу учнів до письменника, не гріх їх заінтригувати». Наприклад, беручи до уваги тему «Життя і творчість Павла Грабовського», для зацікавлення учнів можна зробити наступним чином:

«Учора ввечері, як звичайно, багато з вас з цікавістю дивились телепередачі. Телеекран переніс вас у захоплюючий і хвилюючий світ образів, дум і переживань, у світ чарів мистецтва і чудес техніки, таємниць природи і складності душі людської. І все це, звісно, принесло вам неабияке задоволення. А чи задумались ви над тим, кому цим зобов'язані? Борисові Грабовському, інженерові-фізику, який перший створив рухомі телепередачі. А чи знаєте ви, що він — син видатного українського поета Павла Грабовського, вивчення життя і творчості якого ми розпочинаємо. Родом цей письменник із Сумщини...» [13].

Яким чином підібрати найвдаліший засіб із згаданих щодо викладу біографії? Найголовніше слід підбирати його до характеру письменника, а також варто виходити і з матеріалів, які є доступними, і з особливостей викладання вчителя, адже вчитель-оратор швидше обере розповідь із додатковими завданнями, аніж використає можливості техніки. Але незважаючи в який спосіб та який засіб вибере вчитель, в кожную частинку уроку слід вкладати душу, віддаватись уроку повністю, тому що стриманість і безпристрасна об'єктивність не є хорошими помічниками при вивченні українсь-

кої літератури, а зокрема вивчення біографії письменників у закладах загальної середньої освіти.

Слід зауважити на переліку доповнюючих засобів і прийомів О.Демчука, які здатні внести новизни та дати друге дихання урокам вивчення біографії:

- демонстрація фотографій митців. Проте використовувати не тільки портретні фото письменників, а й аналізувати фотографії з життя (зустрічі з друзями, родині фотографії, робота в організаціях з іншими письменниками тощо), до наших днів збереглося чимало, серед них можемо виділити фотографії з життя Тараса Шевченка (наскільки відрізняється його погляд від портретних знімків), Марка Кропивницького.

- слухання музичних композицій (наприклад під час вивчення життєвого шляху Івана Вишенського – прослухати роботу Пікардійської терції - «Пустельник», а також музика-медитація – під час вивчення життя Григорія Савича Сковороди);

- психологічні тести («Детектор чесності» при вивченні життя і творчості Володимира Винниченка);

- літературні карти, для України певного часу, так і для місць, пов'язаних з творчим шляхом письменника.

Важливим як дидактично, так і задля підняття рівня цікавості в учнів є поєднання моментів життєвого і творчого шляху митця із дотичними до нього родами мистецтва.

При вивченні біографії Павла Тичини, С.Жила, радить провести його зв'язок в житті з музикою, що вподальшому прояснить розуміння творів. Знайомлячись на уроках української літератури із Василем Стефаником чи Михайлом Коцюбинським потрібно зупинитись на розгляді живопису, а саме експресіонізму та імпресіонізму. У Олександра Довженка, можна взяти до уваги літературу і живопис (порівняння портрету батька в художній та літературній сферах).

Однак не слід забувати і про точність вивчення біографії. Для закріплення і перевірки розуміння учнями зв'язку художніх аспектів з письменниками можна запропонувати аналітичну форму роботи з таблицею (наприклад розділити улюблені теми для ліричних творів О.Олеся та О.Ольжича як представників різних поколінь), аналіз впливу життєвих проблем та досягнення на творчість письменника та багато інших.

Під час навчально-виховного процесу, де учні починають знайомства з письменником, його життям і творчістю важливим є впровадження інтерактивних методів навчання, які активізують пізнавальну та навчальну діяльність учнів, допомогти кращому сприйманню та запам'ятовуванню.

Для середніх класів буде цікавим введення рольових ігор в навчальний процес або ідея створення уроку - конференції з «присутнім відомими людьми», які розповідатимуть про своє життя, а учні даватимуть питання, що їх цікавлять, її можна застосувати при вивченні письменників-емігрантів, де завдання вчителя за короткий час познайомити учнів із цілим літературним поколінням – неповторних авторів слова.

На мою думку, позиція Г.Токмань про інтегрування методів із прийомами викладання життєпису письменника для побудови єдиного процесу є досить цікавою та новітньою: «Об'єднавчим у реалізації принципів викладання життєпису та у використанні численних джерел роботи може стати екзистенційний діалог, який учитель провів з уявлюваним ним письменником. Педагог розповідає про свою першу зустріч з творами митця, про своє відкриття фактів його біографії, особистісні відгуки на них. Добре, якщо вчитель подорожує і може передати школярам свої враження від рідних місць письменника, від екскурсії меморіальним музеєм, від хвилин біля його могили. Іноді викладач перевертається в митця і вживає форму невластивої прямої мови, починаючи говорити від його імені. Найкраще це робити для того, щоб показати наочно ситуацію екзистенційного вибору, в яку потра-

пив письменник - тоді поворот долі митця буде тлумачитися як його вільний вибір, навіть в жорстких історичних обставинах» [33, 21].

У інноваційному закладі загальної середньої освіти домінує хронологічний шлях вивчення життєпису письменника. Звісно, в ньому є як переваги так і недоліки. Позитивним є те, що учні повноцінно здобувають систему знань про життєвий шлях літератора і його творчі доробки, мають розуміння про рамки часу в яких перебував автор та ключові етапи мистецьких здібностей.

Мінусом вивчення хронології подій за датами є те, що більшість з них не викликають зацікавленості у здобувачів освіти і їх відтворення є складним. Якщо при навчанні використовувати тільки метод вивчення хронології подій у житті письменника, то по завершенню школи, є низька ймовірність того, що учень відтворить всі важливі аспекти життя відомих письменників із виділенням дат. Наприклад, коли згадують про Тараса Шевченка учні пам'ятають дату народження і смерті, тому що це числа, які йдуть поряд.

Вивчення життєпису на уроках української літератури в першу чергу ґрунтується на виділенні важливої теми митця, яка розкриває його творчість та особистість. О.Демчук зазначає основні позитивні сторони, які впливають при вивченні багатогранність літератора, та доносить їх школярам «треба пропонувати не реєстр великої кількості подій, а літературно-творчий портрет письменника» [3], які неможливо утілити без детального опрацювання основних тем з біографії письменників. Саме завдяки такому вивченню творчого шляху можна «максимально наблизити учнів до розуміння особистості письменника» [2]. Учителю повинен коригувати кількість дат на уроці, зводити їх до мінімуму, але водночас збагачувати біографію фактами, подіями, які роблять постать митця виразною. Готуючи урок, необхідно врахувати все головне та виокремити це, для того щоб зро-

бити відповідні висновки із учнями про постать творця. Вивчення життєвого шляху спрямоване на формування в учнів певного світогляду.

Слід пояснити учням, що вони можуть вивчати життя письменника за певними темами, для кращого сприйняття, можна виділяти основні тези, події, сфери за якими розвивався життєвий шлях письменника. Учні мають запам'ятати :

- головну тематику, що властива життєвому шляху письменника, їх зміст;
- вміти в особистих повідомленнях, творах, есе розповідати про ці теми, розкривати їх суть;
- вміти аргументовано доводити власні думки;
- доводити правоту сказаного чи написаного за допомогою знання біографії письменника.

Вивчення біографії митця у ході уроку слід застосовувати в поєднанні з літературними працями, що були написані унаслідок певних життєвих ситуацій, у які він потрапляв чи певної психологічної властивості письменника. Проте недоліком такого способу іноді є нерозуміння учнями часових рамок біографії. Щоб цього запобігти на початку слід виокремити коротку, але чітку послідовність основних подій у житті письменника, а потім тільки переходити до детального ознайомлення з вибраними темами. Ось до прикладу, Василь Стус - український поет-шістдесятник, літературознавець, могутній борець за незалежність України у ХХ столітті, біографія якого вивчається в старших класах, та може відбуватись за наступним зразком:

I. Доля Василя Стуса

1. Чітка послідовність важливих подій та дат в житті митця.

2. Загальний опис творчої спадщини митця (поетичні збірки, помертні видання творів В. Стуса, жанрово-тематичні групи його поезій, вшанування пам'яті художника тощо).

3. Оголошення основних напрямків опрацювання життєвого та творчого шляху.

II. Життя В. Стуса суцільний вчинок мужності

1. Дитинство поета: тяжкі випробування, що показали мужній характер.

2. Формування внутрішнього стержня від контакту з літературою та іншими видами мистецтва.

3. Кредо, що допомалога йому по життю – «не плисти за обставинами».

4. «Я нібито залізний, бо інакше мені не можна» («трагічний стоїцизм» письменника в тюрмі).

5. «Бути горлом обурення і протесту» і є долею письменника.

6. Вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я», «Господи, гніву пречистого», «Аби лиш подолати гнів» їх прочитання та аналізування учнями.

III. Життя митця – вияв пратріотизму.

1. Вплив матері на формування патріотизму у В.Стуса.

2. «Моторошно чутися без краю свого, без народу, яких мусиш творити зі свого зболілого серця» (патріотизм В. Стуса в умовах денационалізації України).

3. Знайомство з літературними працями: «Як тихо на землі! Як тихо!» «Ярій, душе. Ярій, а не ридай», «Верни до мене, пам'яте моя», «Зрадлива, зваджена, Вітчизна в серці дзвонить», «На схід, на схід».

IV. Життя поета це процес виборювання справедливості

1. Демократизація та боротьба письменника з нею.
2. Супротив поета до беззаконня.
3. Прочитання й аналіз поезій «Не можу я без посмішки Івана», «Вже цілий місяць обживаю хату», «На однакові квадрати».

V. Любов Василя до оточуючих його людей (опрацювання творчих доробків)

1. «Як чує себе мама, тато» (В. Стус у ставленні до батьків).
2. «Я ще приб'юся до тебе» (листи поета з ув'язнення до дружини).
3. «Думаю про Дмитра» (В. Стус і син).
4. «Душа ласкава, наче озеро», «Вона і я поділені навпіл», «Ти тут. Ти тут. Вся біла, як свіча».

VI. Життя В. Стуса як прагнення добра і краси

1. «Жити так, аби голуби сідали на плечі» (його гасло доброти по життю).
2. Оспівування природи в листах і щоденнику поета.
3. Василь Стус казав поезію «слід чути, відчувати своїм серцем».
4. Робота над поезією «Пливають видіння, пагорбами куті», «Посоловів од співу сад», «Здається, чую: лопають каштани» та ін.

Окремими моментами в цьому випадку є принципи тематики біографії. Вони, на мою думку, можуть бути як психологічними, коли в центрі уваги знаходяться внутрішні прояви митця та їхнє вираження у світогляді, поведінці, стосунках з іншими людьми, спадщина з листів і спогадів (на прикладі біографії В. Стуса; патріотизм, кохання, прагнення добра, справедливості – тематична основа) чи зовнішній вияв («Т. Шевченко — митець», «Боротьба Лесі Українки з хворобою» та ін.), де необхідно побачити внутрішній світ митця. Змістовими центрами навчального матеріалу з кожного предмета є як біографічні факти, якими можна назвати

окремі епізоди з життя автора, так і лінії його психологічного портрета та цілі сфери діяльності. Принцип реальності названо Г. Токманом. Ось що вона пише «узагальнення мають ґрунтуватися на достовірних фактах біографії письменника» [9]. А крім того, «із великої кількості фактів вибирається типове, те, що визначає характер, думки, вчинки, стиль роботи і життя» [4]. Це дасть змогу сформувати в дітей певну систему з сновних знань, умінь та навичок. Учасники навчально-виховного процесу повинні:

- знати факти з біографії письменника, які розкривають нам його духовний світ, світогляд, беручи до уваги обставини, події з життя, які їх причини та наслідки;

- удосконалювати вміння відбору біографічних фактів, що для оцінки митця, робити умовиводи щодо його сутності, та належне місце в історії та ін.

Основним та головним джерелом звідки учні беруть інформацію про письменників є підручники. Аналізуючи підручники, а саме рубрику біографії, слід зазначити, що автори іноді надають занадто багато друго-рядної інформації, тим часом упускаючи такі важливі клаптики життя митців, які допомагають зосередитись на внутрішніх виявленнях письменників.

Це змушує змінити ситуацію: необхідно будувати біографічний матеріал таким чином, щоб у ньому якомога більше проявилися психологічні особливості авторів [35]. Для цього важливо ретельно відбирати факти, оцінювати їх за духовно-психологічним значенням та інформативності. У зв'язку з цим доцільно практикувати такий тип творів, який дає змогу школярам опрацьовувати значну добірку біографічних даних автора, описувати їх зміст, усвідомлювати постать митця слова. Читаючи біографічні довідки, учні визначають моменти, коли письменника презентовано найбільш яскраво, та починають дискусію щодо цього. Наприклад, у процесі вивчення по-

статі Василя Андрійовича Симоненка та його життєпису, учні виділяють наступні біографічні моменти його життя:

1. Родом з села Біївці, що на Полтавщині. Народився у сільській родині та завжди гордився тим. Особливу шану мав до діда Федора та присвятив йому кілька своїх творів.

2. Здобував вищу освіту у Київському державному університеті на факультеті журналістики.

3. Брав активну участь у Клубі творчої молоді та був одним із шістдесятників.

4. Через свою громадянську позицію та протиставленим поглядам до радянської влади, переслідувався Комітетом Державної Безпеки (КДБ)

5. Арешт В.Симоненка відбувся влітку 1962р після чого був жорстко побитий.

6. 1963 року Василь Андрійович Симоненко помер від раку нирок.

Прослухавши біографічні моменти життя В.А.Симоненка учні мають можливість самостійно виділити цінність кожної виділеної тези, зупиняючись на тих, які приваблюють їх увагу та можуть давати їм власні оціночні судження.

Важливо зазначити, що поданий у підручнику з української літератури спосіб викладання навчального матеріалу є беземоційним, в деякій мірі «сухим», важливі етапи з життя митця викладено загально, чере це втрачається інтенсивний психологічний вплив на сприйняття учнями матеріалу, а тому не потрібно брати його як еталон для викладу життєпису. Вчителям мови та літератури слід попіклуватись, щоб кожен факт з біографії письменника викликав інтерес. [14]. На уроках української літератури потрібне уважне виявлення особливостей подій, чи громадських процесів, у яких було помічено участь письменників, особливо це стосується ХІХ - ХХст. та запис про них у свідченнях, листах чи в особистих щоденниках. Не малу роль відіграють і відносини із іншими людьми, погляди на життя та психо-

логічний стан і проблеми письменника. Лише з обговоренням вище сказаного перед учнями постане образ справді живої людини. Цей процес може відбуватися з допомогою детальної розповіді вчителя, або учнів (якщо мова йде про страші класи), використання різноманітних джерел, засобів навчання та наочності, яке допоможе його увиразнити. Якщо учні вивчають життя Василя Симоненка, слід привернути увагу на теплі стосунки в нього з дідусем та підкріпити ці слова, ілюструючи теплоту та любов Симоненка у віршах присвячених дідусеві.

Для різноманітності уроків та зацікавлення учнів потрібно вводити використання різноманітних унаочнень. До прикладу: використання фотографій з життя автора, вирізки з документальних фільмів чи перегляд художнього кінофільму, читання епістоляріїв та мемуарів, листи з щоденників тощо. Слід погодитись, що не завжди зустрічається багато фактів, які є найбільш виразними у житті письменника, а є ті, що навіть не допомагають розкрити психологічно-творчу сутність митця. В такому випадку вчителям слід поєднувати між собою факти, робити їх добір не тільки з підручника та акцентувати на них увагу учнів, щоб в подальшому відтворення інформації проходило на належному рівні [32]. Особливо значими слід вважати моменти, у яких «проявлено» внутрішню структуру письменника в його поєднанні із громадянською, моральною, культурною областю. Коли учитель правильно добере матеріал та діти самостійно будуть робити правильний та усвідомлений підбір даних, то результат не заставить чекати і учні зрозуміють, що біографія письменника дає у повній мірі оцінити сутність людини, варто тільки вникнути у навчальний процес.

Враховуючи раніше сказане, потрібно під час уроків української літератури змістити погляд з хронології, тобто чисел та років, які не запам'ятовуються учнями, на факти, де акцент йде більший на те, що відбулось в житті, конкретні події (тобто не «коли?», а «що саме?»). Це дає змогу якісніше виконати завдання, запам'ятати акцентні особливості письменника.

Одне з визначних місць в історії української літератури посідає письменник-гуманіст Михайло Михайлович Коцюбинський. У дисертації Т. Андрійчук описано прозаїка як надзвичайний феномен у вітчизняному світі. Його постать, дослідниця описує, як одного з перших європейців в українській літературі, що зумів як своїм художнім рівнем, так і глибиною осягнення гранично-сміслових проблем людського буття, припідняти її на рівень модерної літератури, але не забуваючи і беручи до уваги основні традиції української філософської думки [1]. Якщо проаналізувати обсяг творчої спадщини М. Коцюбинського, то автор написав порівняно небагато. Однак йому вдалося подолати провінційність в українській літературі, розірвати із селянською тематикою та вийти на ширші теми для творчості. Михайло Коцюбинський є новатором в манері написання та у змісті робіт. Знання Коцюбинським дев'яти мов сприяло еволюції письменника: під впливом багатьох митців світової літератури автор виробляв власний стиль. У листі до В. Гнатюка М. Коцюбинський пише: «... Знаєте, дорогий добродію, коли я читаю гарного автора (а в мене є любими – от-як Гамсун, Шніцлер, Лі, Ахо, Гарборг, Від, Стріндберг, Метерлінк) – мені не хочеться писати, бо я знаю, що ніколи не досягну того, що досягли, що зробили ці таланти...» [18]. Також у нього були знання з театрального та музичного мистецтва. Він вивчав основи психології, етнографію та етнологію, цікавився економією політики, історією, лікарською справою, журналістикою. Про особливий естетизм та феномен сонцепоклоніння митця вказував В. Лесик. Він пише, що М. Коцюбинський – є людиною «високої духовної культури, інтелігент-демократ... він має розвинене естетичне почуття, добре розуміє красу й велич природи – сонця, землі, неба й симфонії поля» [1,11]. У кожного в житті є проблеми, моменти, які першочергово впливають на генерування власного бачення світу, установці внутрішніх принципів та мистельної діяльності письменника. Задача вчителя – зафіксувати увагу дітей якраз на таких біографічних фактах. Затим що, малозначні відомості

лише будуть робити простішою постать художника слова. Із цього приводу у книзі «Життєпис письменника (конспекти нестандартних уроків)» О.Демчук зазначив: «Щоб зацікавити школяра, йому потрібно пропонувати не реєстр великої кількості подій, а в нарисовій формі – літературно-психологічний портрет письменника. Слід менше уваги приділяти датам, назвам, другорядній інформації, а більше – цікавим епізодам з його життя, до того ж епізодів з підтекстним зверненням до почуттів учнів" [13]. У статті «Біографія – живе обличчя», автор А. Ю. Лотман зазначив: «... за читацьким інтересом до біографії завжди стоїть потреба побачити красиву і багату людську особистість» [19].

Тож спробуємо виокремити знакові, події в житті М. Коцюбинського. У своєму виборі потрібно спиратись насамперед перед такими аспектами: духовне життя особистості, взаємодія з соціальним середовищем, коло спілкування та його вплив на творчу діяльність майстра. Учня можна запропонувати заповнити таблицю: у першій колонці записувати подію, а в другій – її вплив на формування світогляду письменника, його творчості та стильової манери.

1. Зустріч 1890 року із І. Франком у Львові, який став для М. Коцюбинського взірцем та наставником у літературній діяльності. Про значний вплив Каменяра на письменника свідчить епістолярна спадщина.

2. Знайомство та одруження з Вірою Дейшею, яка стала для М. Коцюбинського справжнім другом, помічником і радником. Саме дружина була першим читачем творів чоловіка.

3. Подорож М. Коцюбинського на могилу Т. Шевченка. Свої враження від цієї подорожі він виклав у нарисі "Шевченкова могила".

4. Поїздка на відкриття в 1903 року пам'ятника І. Котляревському в Полтаві, де автор виголосив промову та зустрівся з Панасом Мирним, Лесею Українкою та іншими письменниками.

5. Участь у нелегальному громадсько-політичному товаристві «Братство тарасівців», у програмі якого була покладена ідея українського національного відродження.

6. Робота письменника в Бессарабії, а потім у Криму в складі філоксерної комісії, що позначилося на розширенні тематики його творчості.

7. Знайомство під час лікування в Італії з Максимом Горьким.

На останніх роках Михайло Коцюбинський приятелював з російським письменником М.Горьким. «Людяність, краса, народ, Україна, – писав М. Горький, – це основні теми для розмов з Михайлом Коцюбинським, вони присутні при ньому завжди, як серце, мозок і славні ласкаві очі». Саме за сприяння М. Горького видавництво «Знание» випустило тритомне зібрання творів М. Коцюбинського російською мовою.

8. Стосунки з Олександрою Аплаксіною. Великий Сонцепоклонник називав цю жінку "своєю Беатріче". Упродовж восьми років митець пристрасно кохав Олександру Аплаксіну, молодшу за нього на шістнадцять років.

9. Організація в місті Чернігові «літературних субот», які відвідували письменники-початківці. Для П. Тичини, Е. Блакитного, А. Казки, О. Саєнка М. Коцюбинський став «хрещеним батьком» у літературі.

10. Поїздка 1911 року в Карпати. Спостереження й враження від подорожі були покладені в основу повісті «Тіні забутих предків».

Назвемо ефективні, на наш погляд, форми й прийоми викладення біографічного матеріалу під час вивчення життєпису М. Коцюбинського. Розпочати урок варто з цікавих і захопливих спогадів сучасників про майстра слова. Розповідь можна супроводжувати уривками із кінофільмів, присвячених життю письменника («Правда» (1957), «Михайло Коцюбинський» (1958), «Родина Коцюбинських» (1970)). Або ж пригадати мовний феномен автора. Адже М. Коцюбинський народився в російськомовній родині, а

українською заговорив випадково. Тож цей факт овіяний містичністю та загадковістю. На цьому етапі важливо включати учнів у діалогічне спілкування. Це дозволить старшокласнику відчутися себе рівноправним партнером учителя. Доцільно, на нашу думку, використовувати й фрагментарні заочні екскурсії у Вінницю, Сімеїз, Чернігів, у літературно-меморіальні музеї М. Коцюбинського, що допоможуть відтворити ті життєві умови, у яких творив митець. Тут варто використовувати інформаційно-комунікаційні технології, зокрема мультимедійну презентацію, яка є потужним засобом підвищення продуктивності навчального процесу. Можна запропонувати учням об'єднатися в групи та дослідити на основі цитат-спогадів сучасників, уривків із листів (це створює ефект присутності автора, розкриває світ його почуттів та думок) здібності, захоплення М. Коцюбинського, його погляди, риси характеру, діяльність митця тощо. Виконуючи роботу в малих групах, школярі набувають досвіду співробітництва, включаються в колективну діяльність, у ході якої реалізується особистісно-діяльнісний підхід.

Отже, незважаючи на незначний обсяг методів для вивчення життєпису українських літераторів, а саме художня розповідь вчителя, розповідь із викладом завдань, розповідь з індивідуальною роботою школярів, є достатньо велика база прийомів, які забезпечать, щоб навчальний процес та засвоєння навчального матеріалу було цікавим та легким для розуміння дітей. Не слід забувати, що слова вчителя є головним першоджерелом, яке достукується до дитячої душі, захоплюючи її, привертаючи її до української літератури, до окремого письменника та його особливого життєвого та творчого шляху.

2.2. Розробка плану-конспект уроку української літератури для 5 класу Нової Української Школи «Василь Симоненко – «лицар на білому коні» української літератури. «Цар Плаксій та Лоскотон», життєві позиції Царя Плаксія і Лоскотона.»

Тема: Василь Симоненко – «лицар на білому коні» української літератури. «Цар Плаксій та Лоскотон», життєві позиції Царя Плаксія і Лоскотона.

Мета: ознайомити учнів із життєвим та творчим шляхом українського письменника Василя Симоненка, проаналізувати зміст казки «Цар Плаксій і Лоскотон», звертаючи увагу на ідейно-художній та символічний зміст, жанр, образи у казці, розкрити поняття термінів «віршована мова», «рима», «строфа». Розвивати у учасників навчально-виховного процесу навичку виразно та інтонаційно читати твори, вміння висловлювати свої думки та узагальнювати. Виховувати позитивне мислення, почуття любові та гордості за українських письменників.

Обладнання: портрет Василя Симоненка, роздатковий матеріал до уроку, презентація, мультимедійний проектор.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

План уроку:

1. Організація класу до уроку

1.1. Привітання з класом

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку

1.3. Створення сприятливого психологічного комфорту

2. Мотивація навчальної діяльності учнів

2.1. Вступне слово вчителя (розповідь про поета)

2.2. Актуалізація опорних знань (метод «Мікрофон»)

2.3. Повідомлення теми і мети уроку (робота з висловом)

3. Вивчення нового матеріалу

- 3.1. Сторінками життя Василя Симоненка (розповідь з елементами бесіди)
- 3.2. Історія створення казки «Цар Плаксі́й та Лоскотон» (читання спогадів)
- 3.3. Гра «Дай відповідь»
- 3.4. Виразне читання казки та робота з текстом (читання ланцюжком)

4. Закріплення вивчених знань

- 4.1. Робота в зошиті (характеристика героїв казки із додаванням поради)
- 4.2. Гра «Таємничий герой» (вгадати героя за описом)

5. Підсумок уроку

- 5.1. Підсумкова бесіда
- 5.2. Інструктаж до виконання домашнього завдання
- 5.3. Заключне слово вчителя

Хід уроку

Не можемо без казки у світі ми жити,
Бо казка нас вчить як потрібно дружити,
Як зло подолати, як хитрих провчити,
Як добрих і чуйних й сміливих любити.

1. Організація класу до уроку

- 1.1. Привітання з класом
- Добрий день, дорогі учні. Я рада всіх бачити!
- 1.2. Перевірка готовності учнів до уроку

- Для того, щоб наша робота на уроці йшла швидко та у правильному руслі нам потрібно, щоб не було зайвих речей, які відволікають. Тому на парті залиште лише підручник, зошит, щоденник та пенал.

1.3. Створення сприятливого психологічного комфорту

- А зараз, давайте ми звами налаштуємось на подальшу роботу. Поміркуйте, і скажіть із якою погодою чи явищем природи у вас асоціюється сьогоднішній настрій. От наприклад, у мене піднесений настрій який схожий на тепле сонечко, а у вас. (відповіді дітей)

2. Мотивація навчальної діяльності учнів

2.1. Вступне слово вчителя (розповідь про поета)

- В українській літературі 60-х років ХХ століття з'явився молодий, надзвичайно талановитий поет, що впродовж років закарбував в собі символ правди та патріотичної, незрадливої любові й шани до Батьківщини. Цим поетом є Василь Симоненко. Нажаль його зоря була не довготривалою, його талант не був розкритий вповні, але те, що відоме нам зараз є скарбом для української літератури. Першочерговим завданням у Василя Симоненка не була літературна слава. Знаменитість прийшла до нього по смертю і утвердилась на віки.

О. Гончар казав: «Серед літераторів трапляються й такі, без яких їхня доба могла би спокійно обійтися, нічого значного не отримати. А є такі, що стають виразниками свого часу, проектують в собі самий дух тодішньої епохи - її кровообіг пульсує крізь них. Є такі, чия творчість стає немов чистиною нашого життя, часткою повітря, яким ми дихаємо... Симоненко такого типу поет!»

Тому наш урок присвячений його пам'яті, його палкому та ніжному слову.

2.2. Актуалізація опорних знань учнів (метод «Мікрофон»)

- Учні, ми з вами вже знайомились із казками інших письменників. Та ви мали б пам'ятати що таке «казка», які її особливості. Отож дайте відповідь на питання:

- Поясніть термін «казка» як жанр?

- Які є види казок вам відомі?

- Поміркуйте в чому відмінність народної казки від літературної.

- Про який українських письменників, що писали казки вам відомо. З якими ми познайомились на уроках?

- Чи подобається вам жанр казки? Чому?

2.3. Повідомлення теми і мети уроку (робота з висловом)

- Учні, прочитайте вислів на дошці. Як ви можете пояснити слова «Краще терпіти нужду і бути веселим, ніж жити в розкошах, не знаючи почуття радості» (думки дітей).

- Пригадайте, як називають людину, що шукає позитив, та вірить у краще? (Оптиміст)

- Як ви гадаєте, які риси характеру притаманні оптимістам? (відповіді дітей)

- Учні, поміркуйте та підберіть антонім до слова «оптимізм»?

- Що означає слово «песимізм»? Тоді ми можемо зробити висновок що песимізм - це є зневіра у майбутньому.

- Сьогодні на уроці, кожен з нас повинен віднайти відповідь на питання з дошки: «Я оптиміст чи песиміст?», «Чи може людина самостійно керувати своїми емоціями, чи для цього потрібен дядько Лоскотон?»

- Отже, сьогодні ми погуляємо по сторінках життя нашого поета - Василя Симоненка, познайомимось із героями казки царем Плаксієм і Лоскотоном.

3. Вивчення нового матеріалу

3.1. Сторінками життя Василя Симоненка (розповідь вчителя з елементами бесіди)

- Сьогодні ми дізнаємось про життя митця, що написав, казкову історію «Цар Плаксій та Лоскотон» більше п'ятдесяти років тому, але вона не втрачає свою актуальність й тепер.

«Заглядає в шибу казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.»

- Ці слова належать перу талановитого українського поета Василя Симоненка.

Василь Симоненко є справжнім патріотом своєї країни, та любив Україну понад усе. У селищі Біївці що на Полтавщині, 8 січня 1935 році в селянській родині з'явився на світ наш поет.

Найближчою і найріднішою людиною для нього залишалась мати – Ганна Федорівна – добра, щира людина, яка переспівувала багато пісень і навіть записувала народні прислів'я.

Батько письменника залишив родину, коли хлопчик був ще малим, але хлопець не був обділений материнською любов'ю. Також у вихованні допомагав дідусь Федір Трохимович Щербань, якого Василь дуже любив. Йому він присвятить вірші й чудове оповідання «Дума про діда». Дід привив хлопчику любов до рідної землі, поважати працю, навчив читати та бути людиною з великої букви. І показом цього навчання буде один з віршів Василя Симоненка, що і сьогодні всі декламують та пам'ятають зі шкільної парти – «Ти знаєш, що ти - людина»

Дитинство поета було тяжким як і всіх «дітей війни». Щодня він збачив голод і холод, щоденний страх під розстріляним небом, чорнило з бузи-ни, нестача паперу і книжок для навчання, довгоочікувана Перемога і сльози матерів та їх дітей.

Василь провчився 5 класів у рідних Біївцях. Наступні – в сусідніх селищах. Слова Симоненка про школу: «Я ходив тоді у 8 клас. 9 км було до школи. Як на мої 14 років, то це не так уже й мало».

Його вчителька Демченко Уляна Миколаївна розказувала: «Одного дня була така сильна хуртовина. В такі дні школа затихала, бо підвозу не було і діти не йшли до школи. І раптом на шкільному порозі я бачу снігову бабу. А це був Василько, він єдиний з чужосільців прийшов до школи.»

Василь Симоненко почав творити ще з школи. У 1952 р. отримує золоту медаль по завершенню навчання, після поступає до Київського університету імені Тараса Шевченка на факультет журналістики. В університеті продовжує писати, але ще не друкує праці. Іноді твори він писав під псевдонімами такі як В.Щербань, Симон чи С.Василенко. Його роботи у газеті пронизані гострістю, відсутністю пошуку компромісів та глибоким змістом, проте вищому керівництву це не подобалось.

У 1962 р. виходить друком перша збірка «Тиша і грім» яка була правдою серед всієї брехні того часу.

Життя поета було не довгим, від раку нирок він помер у двадцяти восьмирічному віці. Він був великою людиною, завжди виступав на захист та збереження української культури й мови.

3.2. Історія створення казки «Цар Плаксій та Лоскотон» (читання спогадів)

«Першим слухачем казок Василя Симоненка був його син, для якого вони і склалися. Олесь пізніше згадував:

«Малим я колись просив тата:

- Батьку, напиши мені казку. Всім щось пишеш, а для мене?

- Обов'язково, сину! – і починав лоскотати мене.

- А про що?

- Про себе. Але я там буду добрим дядьком Лоскотоном. Подобається?

- Звісно.

Потім він става творити аж до ранку. А на наступниц день вже роповів створену казочку про дядька Лоскотона та Макаку-забіяку.

Він читав для мене її кожного вечора, бо я так хотів. Але кожного разу він додавав до неї щось нове, ще смішніше і цікавіше.

Так і появилась дивовижна казка «Цар Плаксій і Лоскотон». І тепер я читаю її для своєї дочки. І вона знає, що отой добрий Лоскотон – то її казковий дід Василь».

3.3. Гра «Дай відповідь»

- Учні для того, щоб ми познайомилися з казкою нам слід отримати ключ, відповівши на деякі запитання:

1. Народна казка - це

2. Літературна казка – це

- Молодці ще трішки і ми зможемо прочитати казку та познайомитись з її цікавими героями.

3. Чим відрізняється віршована мова від розмовної?

4. Назвіть важливі критерії літературної казки

- Ви молодці, ми можемо переходити до ознайомлення з казкою.

3.4. Виразне читання казки та робота з текстом (читання ланцюжком)

- Поміркуйте, яка тема та думка твору?

- Які герої нам зустрілись? (відповіді учнів)

4. Закріплення вивчених знань

4.1. Робота в зошиті

- Розгорніть свої зошити, записуємо дату та класну роботу. Ваше завдання написати характеристику персонажів (царю Плаксію, Лоскотону),

які вам зустрілись в казці, для цього можна цитувати рядки з казки. (виконавши завдання діти зачитують свої описи). А також вам потрібно написати поради для них, щоб їхнє життя стало кращим.

4.2. Гра «Таємничий герой» (вгадати героя за описом)

1. Має багато дітей, полюбляє все контролювати, бореться проти непокори, не виражає позитивні емоції. (Плаксій)

2. Виконує всі забаганки господаря з метою покращити сімейний стан, поріднившись з особою королівської крові. (Капітан Маґака)

3. Баламутить народ проти чинної влади, пропонуючи свої погляди на життя як альтернативу. (Лоскотон)

4. Особа королівської крові, яка має заможного батька та проводить вільний час в очікуванні на нареченого і проливаючи сльози за ним. (Нудота)

5. Мешканці чарівної країни, які несуть військову службу та виконують усі накази влади. (Гвардійці Забіяки-сльозівці)

5. Підсумок уроку

5.1. Підсумкова бесіда

- Учні, урок підходить до завершення, дайте відповідь на питання що на дощі.

1) Які твори художньої літератури Василя Симоненка вам відомі? Та чим вони запам'яталися?

2) Чому на вашу думку, праці Василя Андрійовича є популярними і цікавими в сьогоденні?

3) Чому ми можемо вважати їх повчальними?

5.2. Інструктаж до виконання домашнього завдання

- Вам потрібно буде дати відповідь на питання, які написані на картках.

Приклад:

1. Написати невеликий твір «Сміх подовжує життя» (до 8 речень).
2. Поясніть народне прислів'я: «Плаче, як риба в неволі».
3. Якщо б ви опинились в країна Сльозолий. Якого героя і чому ви б підтримали?

5.3. Заключне слово вчителя.

«Двадцять вісім – це дуже мало.

Двадцять вісім – це наче й не жив.

І поклали поета в хмари –

І до хмари немає стежин.»

- Такі слова написав Анатолій Кравченко про нашого поета. Його поезії, різноманітні казки, новели вміщують в себе його основні риси письма, а саме ніжність, красу, досконалість, вишуканість мови. Саме вони роблять письменника близьким і зрозумілим кожному з нас.

- Я вам дякую за урок. До побачення!

2.3. План-конспект уроку української літератури «Євген Плужник. Один із провідних поетів «розстріляного відродження». Поезія «Для вас, історики майбутні...»» для 11 класу

Тема уроку: Євген Плужник. Один із провідних поетів «розстріляного відродження». Поезія «Для вас, історики майбутні...»

Мета уроку: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Євгена Плужника. Розкрити стійкість і мужність письменника в супротив до тоталітарного режиму минулого. Навчити учнів самостійно виділяти основне, працювати з додатковою літературою, розуміти взаємозв'язок конкретного із загальним. Розвивати навички пізнавальної діяльності та критичного мислення, навички спілкування та вміння враховувати думку інших. Виховувати почуття любові до Батьківщини, почуття патріотизму, бажання до знань, самовдосконалення.

Обладнання: портрет Євгена Плужника, роздатковий матеріал, презентація, мультимедійний проектор

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Клас: 11

План уроку:

1. Організація класу до уроку

1.1. Привітання з класом

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку

1.3. Створення сприятливого психологічного комфорту (Відеозапис вірша Є.Плужника)

2. Мотивація навчальної діяльності учнів

2.1. Вступне слово вчителя (розповідь про поета)

2.2. Актуалізація опорних знань (метод «ПРЕС»)

2.3. Повідомлення теми і мети уроку (робота з висловом)

3. Вивчення нового матеріалу

3.1. Вступне слово вчителя до біографії

3.2. Повідомлення про життя Євгена Плужника (виступи учнів)

3.3. Прочитання поезії Євгена Плужника «Для вас, історики майбутні...»

3.4. Робота за прочитаним твором (в групах)

3.5. Літературна вікторина «Невідомий Євген Плужник»

4. Підсумок уроку

4.1. Таблиця «Плюс-Мінус-Цікаво»

4.2. Інструктаж до виконання домашнього завдання

4.3. Заключне слово вчителя

Хід уроку

1. Організація класу до уроку

1.1. Привітання з класом

- Добрий день, дорогі учні. Я рада всіх бачити!

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку

- Для того, щоб наша робота на уроці йшла швидко та у правильному руслі нам потрібно, щоб не було зайвих речей, які відволікають. Хто сьогодні відсутній на уроці?

1.3. Створення сприятливого психологічного комфорту (Відеозапис вірша Є.Плужника)

- Отож, налаштуємося з вами на плідну працю на уроці!

2. Мотивація навчальної діяльності учнів

2.1. Вступне слово вчителя (розповідь про поета)

- Лукаво повелося ХХ століття з українською літературою. В цей час народжувались нові зірки письменництва, творили, здобували собі однодумців, але, нажаль тодішня влада та суворий тоталітаризм обрубав та роками зневажав все, що стосувалось української літератури. Але незважаючи на це все, ми повертаємо пам'ять, про митців та їх славу.

- Чимало талановитих людей, люблячих світ і Батьківщину, зазнали сталінських репресій. Причини, щоб розправитись з письменниками не шукали, а просто полювали на опозиційний талановитий світ мистецтва. І сьогодні на уроці ближче познайомимось із Євгеном Плужником – одним з таких письменників.

2.2. Актуалізація опорних знань (метод «ПРЕС»)

- Учні, поміркуйте над питаннями:
- Що таке людське життя для історії?
- Як ви гадаєте, чому ми опрацьовуємо творчість Євгена Плужника?
- Чи може поет бути вільним від свого часу?
- Чи може поет вплинути на суспільство, владу?

2.3. Повідомлення теми і мети уроку (робота з висловом)

- Серед тих, кому випало «розстріляне безсмертя» є й талановитий письменник, якого теж не обійшла влада тоталітаризму - Євген Плужник... Нажаль, він прожив тільки 38 років Є. Плужник казав:

«Нехай комусь судився довший
Шлях до останньої мети,
Свій коротенький перейшовши
Не нарікатиму – я жив!»

- Тож, на сьогоднішньому уроці ми ближче познайомимось із його статтю. Розберемо з чого складався його світогляд, в чому його сила.

- Напередодні уроку, для трьох груп класу було завдання опрацювати життєвий шлях письменника, та підготувати повідомлення, щоб ознайомити весь клас. У інших трьох – розробити картку біографії, з якої легко можна зрозуміти хто такий Євген Плужник та познайомитись з його творчою діяльністю.

3. Вивчення нового матеріалу

3.1. Вступне слово вчителя

- Євген Плужник - людина особливого таланту, який був незалежним патріотом. Він не був «ворогом народу». Його твори є справжнім вираженням правди. Про це можна побачити у цих рядках:

«Суди мене судом твоїм суворим,

Сучаснику! - Нащадки безсторонні

Простять мені і помилки, й вагання...

Поет переконаний, що зрозуміють його:

І пізній сум, і радість передчасну, -

Їм промовлятиме моя спокійна щирість.»

- Основою його світогляду була спокійна щирість, на яку не могла закрити очі влада України того часу. Краще з життям поета, познайомить нас три групи, що готували повідомлення про життєвий і творчий шлях.

3.2. Виступи учнів (розповідь з елементами бесіди)

- Тепер переходимо до ваших виступів та карток. Головний критерій: доповнювати попередніх учнів, загальна кількість для повідомлення 5-7 хвилин.

- Що ви дізналися про основні етапи життя письменника?
- Коли відбулось його літературне «хрещення»?
- Які основні мотиви у поезіях Євгена Плужника?
- Через що заарештували поета?

3.3. Прочитання поезії Євгена Плужника «Для вас, історики майбутні...»

- У своїх працях він зображує відмінність між сенсом життя і його неважливими зовнішніми проявами. Особливо ми можемо це прослідкувати у творі «Для вас, історики майбутні...»

3.4. Робота в групах за прочитаним

- Отож ми звами прочитали твір. Тепер, учні, поділіться на групи для виконання наступного завдання.

1 група	Визначити тему твору
2 група	Визначити ідею поезії
3 група	Визначити основну думку твору
4 група	Визначити жанрову своєрідність
5 група	Визначити вид римування
6 група	Визначити віршований розмір
7 група	Визначити художні засоби

3.5. Літературна вікторина «Невідомий Євген Плужник»

- Учні, я пропоную вам перевірити свої знання про життєвий і творчий шлях письменника.

1. Коли і в якому місті народився Євген Павлович Плужник?
2. Ким працював батько та скільки було дітей в сім'ї?
3. Хто опікувався письменником?
4. Де ще працював, крім учительської посади?
6. Яке відношення має група «Ланка» до Євгена Плужника? Хто був її учасниками?
8. Під яким псевдонімом писав свої перші вірші?
9. Коли і завдяки кому побачила світ перша книжка віршів Євгена Плужника під назвою «Дні»?
10. Скільки років тривала літературна діяльність поета?

4. Підсумок уроку

4.1. Таблиця «Плюс-Мінус-Цікаво»

- Учні, перед вами є таблиця. Заповніть її, будь ласка, давши відповідь на наступні питання. Що було цікавого вам на уроці? Чого ви навчилися, та почерпнули корисного для себе? Які ви б виділи недоліки?

Плюс	Цікаво	Мінус

4.2. Інструктаж до виконання домашнього завдання

- Ви, враховуючи сьогоднішній багаж знань, маєте написати твір-роздум «Людське життя для історії — це тільки мить, а для людини — піт праці і кров боротьби, це радощі й страждання».

4.3. Заключне слово вчителя

- Євген Павлович Плужник – є справді талантом української поезії ХХ століття. Нажаль як і під час життя так і після друкувався він мало. Хоча він був високо оцінений своїми колегами.

«Я – як і всі. І штани з полотна...

І серце моє наган...

Бачив життя до останнього дня

Сотнями ран! От! І не треба ніяких слів! –

За мовчанням вщерть зголоднів.

Зійде колись велетенський посів

Тишею вірних днів!

Ось і не треба газетних фраз!

– Біль є постійно біль! –

Мовчки зросте десь новий Тарас

Серед кривавих піль!»

1926

- Я вам дякую за урок, До побачення!

ВИСНОВКИ

Освоєння учнями життєпису наших письменників є значущим етапом при викладанні уроків української літератури, через те що воно має низку важливих завдань, а саме учні проходять шлях знайомства з митцем, його життям та творчістю, почерпнувши певні важливі мотиви, відбувається процес морального та естетичного виховання.

Принципами викладання життєпису є екзистенційність, історизм, естетизм, психологізм та актуальність.

Ресурсами, з яких ми черпаємо необхідну інформацію задля вивчення життєвого і творчого шляху письменників, можуть бути як і художні чи документальні статті, так і джерела написані власне самим автором, художньо-біографічні твори тощо.

Потрібно виділити те, що задля ефективності та відмінного результату учнів, під час вивчення життєпису письменника слід не упускати «ефекту присутності», коли підбір матеріалу та різноманітних методів вдало дооплектовує урок і учні сприймають письменника як близьку, цікаву їм людину, а це в подальшому буде сприяти кращому засвоєнню знань.

Як вже було сказано, найважливішим методом викладання життєпису письменника є розповідь та її підвиди. Проте, не варто забувати й про різноманітні методи, прийоми, форми й засоби для навчання, які допоможуть вчителю зробити етап вивчення біографії справді цікавим та таким, що запам'ятається учням.

Сучасники у галузі української мови та літератури окреслюють на важливості вивчення письменника та його життя не лише як пізнавальне, а й екзистенційне значення. Тобто учень аналізує життєвий досвід митця як неповторної особистості та порівнює з особистим.

Звісно, методики викладання не зупиняються та впродовж років значно вдосконалюються, додаються новітні прийоми, методи, засоби та форми навчально-виховного процесу, які роблять етап вивчення життєпису більш захоплюючим та ефективним для обох сторін навчально-виховного процесу. Тому вчителю слід кожного дня робити впевнені кроки у сторону вдосконалення себе та уроків української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук Т. В. Гуманістично-екзистенціальні мотиви в творчості М. Коцюбинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Історія філософії» / Андрійчук Т. В. ; Київський університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 1993. – 18 с.
2. Андрусенко В. Кодекс честі як імператив життя: на прикладі життя і творчості Ліни Костенко // Дивослово. – 2003. – №3.
3. Бойко М.І. Розповідь про життя і творчість письменника.// УЛМШ. – 1974. –№10. – С44–54.
4. Бондаренко. Філософсько-історичні підходи до вивчення біографії// УЛВШ. – 2008. – №12. – С17–20.
5. Бондаренко Ю.І. психолого- педагогічні науки.-2014.-№3.
6. Бондаренко Ю. І. Шкільні курси з української і зарубіжної літератури та методика їх викладання: Програма / Ю. І. Бондаренко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя.
7. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Навчання і виховання засобами літератури. - К.: Рад. школа, 1973. - 176 с.
8. Вертій О. Зясування народних джерел у творчості письменників в школі //УМЛШ. – 2004. – №6. – С 17–21.
9. Волошина Н.Й. Вивчення біографії письменника в єдності з його творчістю // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – №8.
10. Волошина Н.Розкриття біографії письменника в єдності з його творчістю// Наукові основи методики літератури. –К., 2002. – С.106–113.
11. Глухова Г.К. Позакласна робота як засіб підвищення ефективності уроку. - К.: Рад. школа, 1983. -119 с.
12. Горідько Ю. Структурно-стильовий аналіз під час вивчення літератури модернізму в школі (за новелою М. Коцюбинського "Intermezzo") /

Ю. Горідько // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 2. – С. 17–22.

13. Демчук О.В. Життєпис письменника: Конспекти нестандартних уроків. – К.: Педагогічна преса, 2002. – 192 с.

14. Дробот В.Н. Изучение биографии писателя в единстве с его творчеством // Совершенствование изучения русской литературы: Пособие для учителя / Под. ред. А.Р.Мазуркевича и В.С.Гречинской. К.: Радянська школа, 1985. – 256 с.

15. Дуб Р.І. Портрет письменника на уроці// УМЛШ. –1971. –№6. – С.45–50.

16. Жила С. «Творчість Довженка – це насамперед він сам...» (До проблеми вивчення біографії Довженка у взаємозв'язку з суміжними мистецтвами) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – №1.

17. Захарова В. Формування моральних якостей в учнів на прикладі життя і творчості І.Багряного // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. - №3.

18. Коцюбинський М. Твори : у 7 т. – К. : Наук. думка, 1979. Т. 5. Листи (1896–1904). – 1979. – 430 с.

19. Лотман Ю. М. Биография – живое лицо / Ю. М. Лотман // Новый мир. – 1985. – № 2. – С. 228–236.

20. Маранцман В.Г. Анализ литературного произведения и читательское восприятие школьников. -Л.: ЛГПИ.-176с.

21. Овдійчук Л. Вивчення особи письменника // Українська мова і література в школі. – 2004. – №4.

22. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

23. Пасічник.Є.А. Принципи і джерела вивчення біографії письменника //УМЛШ. – №11. – С.27–35. – 1974.

24. Пелипейко І.А. Вивчення ліричних творів у 8-10 класах. - К.: Рад. школа, 1982. - 141 с.
25. Поліщук Р. Й. Портрет письменника на уроках української літератури// УМЛШ. – 1971. – №6.
26. Савченко З. «Я син свого народу...» // Особистість письменника на уроці літератури. – Суми: Слобожанщина, 1997.
27. Семенчук І. Р. Як вивчати біографію письменникаю.// Література учити жить. – К., 1968. – С.208 –218.
28. Слоньовська О.В. Конспекти уроків з української літератури: Нове прочитання творів. 9 клас. – К.: Рідна мова, 2001. – 592 с.
29. Соколов І. І. Виховна роль біографії письменника. //УМЛШ. – 1971. – №8.
30. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі. - К.: Проза, 1995. - 254 с.
31. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі. Київ.: РВЦ “Проза”, 1995. – 256 с.
32. Токмань. – К. : Видавничий центр «Академія», 2012. – 312 с.
33. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція. – К.: Мілленіум, 2002. – 320 с.
34. Фіщенко Н.В. Постать Василя Барки. Сторінки його життя // Шкільна бібліотека. – 2003. – №1.
35. Хвильовий Микола // Мовчан Р. В. Українська література : підруч. Для 11 кл. загальноосвітн. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / Р. В. Мовчан, О. М. Авраменко, В. І. Пахаренко ; наук. ред. Р. В. Мовчан. – К. : Грамота, 2011. – 352 с.
36. Цимбалюк В.І. Літературно-мовний кабінет у школі. - К.: Рад. школа, 1975. - 104 с.